

Ó-Pest vagy Ó-Buda?

A becses történeti kútfőként tisztelt Anonymus tájékoztat, hogy Árpád fejedelem sírja Attila városának közelében található. A tatárjárás utáni forrásokban viszont az áll, hogy a hunok fejedelmének székelyét Óbudának és Sicambriának is nevezik. Ezzel szemben az elmúlt kétszáz év kutatásai során egyetlen bizonyíték sem került elő arra, hogy a mai Óbuda vagy Sicambria lett volna Attila városa. Bár a korabeli források és a kutatások eredményei ellentmondanak egymásnak, mégis szilárdan tartja magát az a fölfogás, hogy Árpád sírja a mai Óbuda területén található.

A mai Óbuda Kurszán fejedelem szállásterületéhez tartozott, és egyetlen megbízható adat sem szól arról, hogy Árpád fejedelem ezt a területet a társfejedelem halála után kisorsajátította volna. Sőt a XIV. századi oklevelekből ismert „Kurszán vára” kifejezés éppenséggel arra utal, hogy ez a helység huzamosabb ideig nemzetségenek birtokában volt. Ebből is arra következtetünk, hogy Árpád fejedelemet egy másik nemzetség szálláshelyén, a mai Óbudán nem temethették el.

A mai Óbudához fűződő hagyományokban nemcsak emiatt kételkedünk. Bizonyos körülmények ugyanis arra mutatnak, hogy e városrésznek hajdan más neve volt.

A kemencék tanúságtétele

Ptolemaeus római történetirő — olvassuk a Budapest enciklopédiában — i. sz. II. századában az itt lakó szarmaták városát Pessionnak nevezi. Bár többen is gondoltak arra, hogy a „pest” szó ebből a kifejezésből ered, de ez a föltes nem nyert bizonyítást.

A Gellérthegy közelében — a mai Döbrentei tér környékén — a római korban egy fazekastelepet és egy jelentős átkelőhelyet találunk, mely utóbbit egy erőddel biztosították a túloldalon. Maradványai az Erzsébet-híd pesti hídfőjénél láthatók.

A római kori Óbuda központjában — ma a Flórián téren és környékén — a rómaiak katonavárosával, at-

tól északra pedig polgárvárosukkal, Aquincummal találkozunk.

Néhány római eredetű létesítmény a honfoglalás után is szerepet játszik. Taksony vezér — írja Anonymus — a mohamedán vallású bolgároknak engedte át a pesti várat. A volgai bolgárok mellett hamarosan megjelennek a német lakosok is.

Rogierus nagyváradi kanonok a XIII. században Pestet már nagy és gazdag német településnek mondja. A város jelentőségére következtetünk abból is, hogy 1211-ben Gertrud királyné, II. Endre király felesége itt jegyzi el a bölcsőből alig kikerült leánykáját, Erzsébetet a gazdag thüringiai határőrgróffal. Az egykorú eseményeket egy Litholdus nevű bajor szerzetes beszéli el, akitől megtudjuk, hogy a németek nyelvükön Pestet Ofennak, vagyis kályhának, kemencének nevezik. Az ofen név érdekes következtetésekre ad lehetőséget.

Salamon Ferenc történetirőnek a múlt század második felében megjelent Budapest története című könyvében arról olvasunk, hogy a Pest nevet Oláh Miklós esztergomi érsek a XV. században a kemencéből származtatta. Salamon azonban úgy véli, hogy a magyarok a honfoglalás utáni évszázadokban nem voltak a kőfalnak olyan buzgó építői, hogy bárhol is sok és nagy mészégető-kemencére lett volna szükségük.

Lehet, hogy e helynév „kemence” jelentése művelődéstörténeti szempontból nem világos, annak tényét azonban, hogy a pest szónak a középkorban tégláégető-kemence jelentése van, ezt egy 1586. évi oklevél alapján Salamon Ferenc is elismerte.

Dunán túl, de hol?

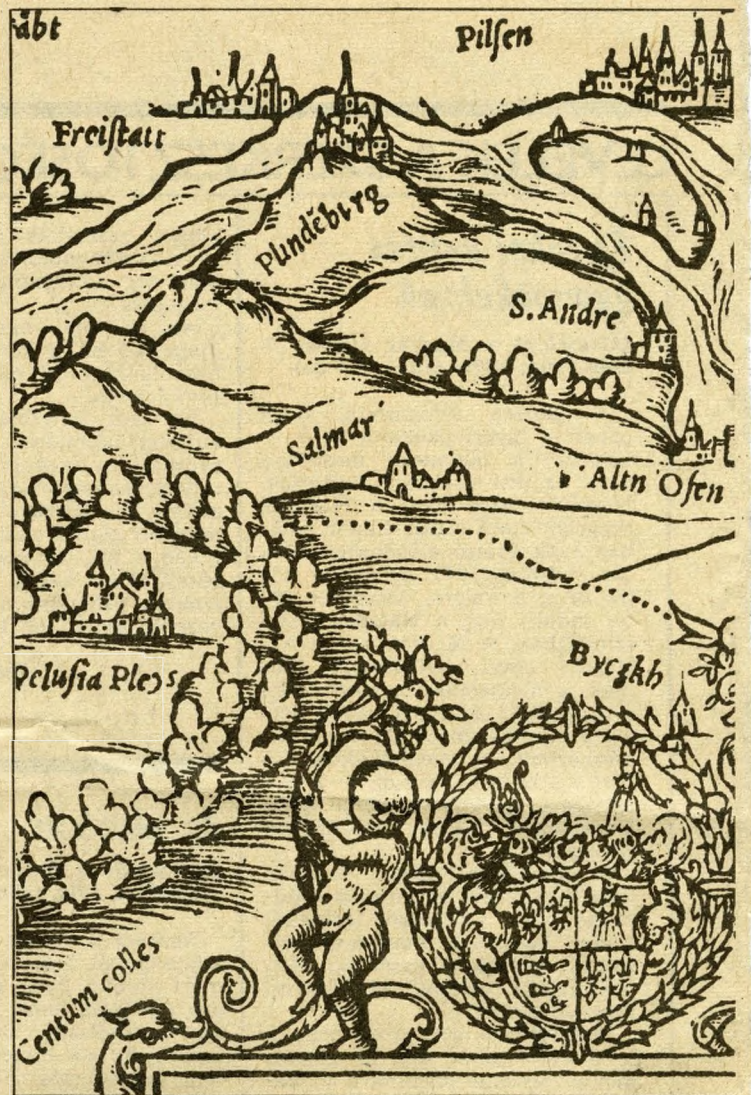
A tatár hadak 1241-ben elpusztították Pest városát. IV. Béla király az ellenség kivonulása után a „pesti hegyen” egy várat épített, amelyet a Pest városából áttelepülő németek nyelvükön — a bal parti helység nevéhez hasonlóan — Ofennak, a latin nyelvű oklevelek pedig Új Hegyi Pestnek neveznek. Az Ó-Pest

névvel először 1259-ben találkozunk, majd később fölbukkan a német Alt-Ofen is. Mivel az Ó-Pest és a német Alt-Ofen kifejezés egyformán „öreg kályhát, kemencét” jelent, nyilvánvaló, hogy ott van Ó-Pest, ahol a német Alt-Ofen. Azaz e nevek egy olyan helységet jelölnek, ahol öreg kemencék találhatók. De hol volt Ó-Pest a középkorban?

Salamon Ferenc szerint: „IV. Béla uralkodása után Pest név alatt mindig azt kell értenünk mint ma. Németül ezt Alt-Ofennek (Ó-Pestnek) nevezték.”

Részlet Wolfgang Lazius 1556-ban készült térképéből

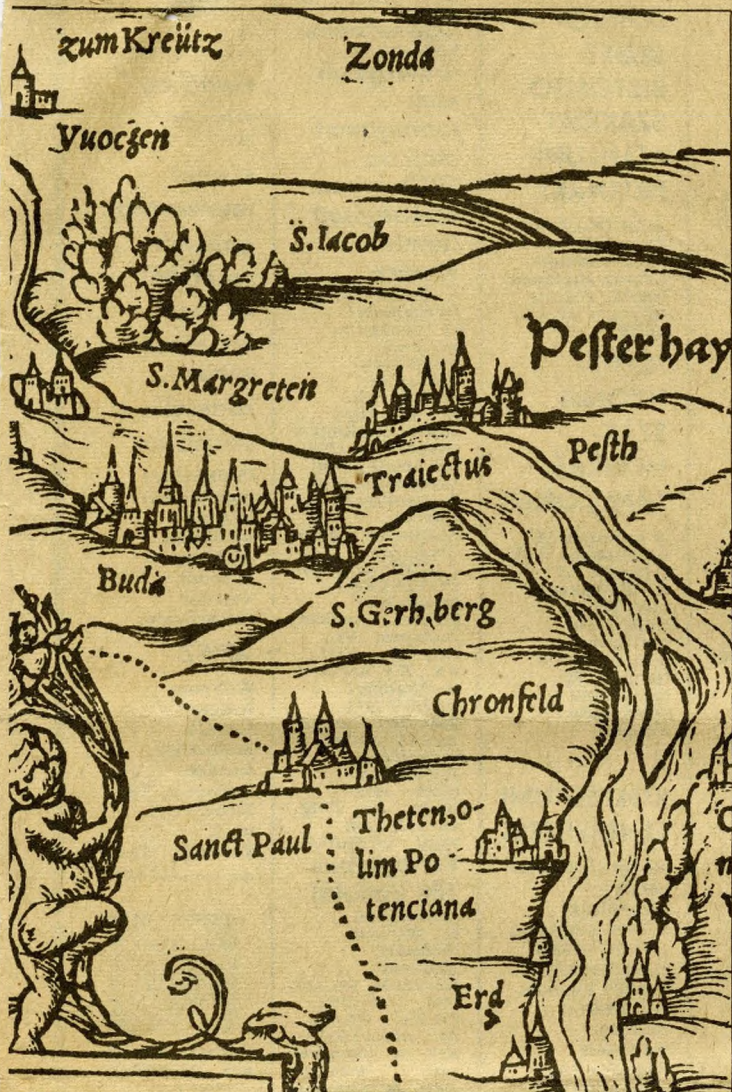
Kezetleges — a római kemencékhez hasonló — mészégető kemence Piliscsaba-Jászfalu határában

Salamon tulajdonképpen helyesen ismerte föl az Alt-Ofen — Ó-Pest azonosságát, de arra, hogy miért nem nevezték Pestet magyarul továbbiakban is Ó-Pestnek úgy, mint a tatárjárás előtti Budát a későbbiek során Óbudának, nem ad magyarázatot.

Vizsgálódásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy Salamon Ferenc e nevet illetően tévedett. IV. Béla egy 1259. évi oklevélben ugyanis a Dunán túl határozza meg Ó-Pest földrajzi helyzetét. Bár a Dunántúl ma közismert, egyértelmű földrajzi fogalom, azonban kérdéses, hogy a XIII. században ugyanarra vonatkozott-e, mint ma. A vita eldöntésében a bécsi születésű Wolfgang Lazius 1556-ban készült térképére támaszkodhatunk, amely azt bizonyítja, hogy a németek nem Pestet nevezték Alt-Ofennak, hanem a mai Óbudát. Ezek szerint a mai Óbuda eredetileg Ó-Pest volt?

Ha e szembevető eltérés kapcsán abból indulunk ki, hogy a németek a Pest nevű helységeket helyesen és következetesen Ofennak nevezik, akkor bizonyára téves az a hagyományos fölfogás, hogy az Alt-Ofen magyarul Ó-Budát jelent. Bár e különös eltérés okai egyelőre ismeretlenek, mégis az Alt-Ofen név arról győző meg bennünket, hogy a mai Óbuda területén volt

Ó-Pest, az „öreg kemencék” városa.

Egy német, két magyar név

Az 1920-as évektől kezdve számos római kori kerámiagyártó telep maradványa került elő Óbudán. Ezek közül a Kuzsinszky Bálint által föltárt 35 kemencéből álló gázgyári telep a legjelentősebb, amely méreteiből ítélve egy korabeli gyárvárosnak felelhet meg. De érdemes — mint az óbudai kerámiapár területi kiterjedésének újabb bizonyítékát — azt az öt égetőkemencéből álló fazekasműhelyt is megemlíteni, amelyet a Bécsi út 126—128. sz. telken tártak föl 1967-ben. Azóta újabb kemencék is előkerültek a jelzett területen. *Érdemes lenne ezekből néhányat az utókor számára megmenteni!*

A római uralmat követő évszázadok Óbudájának történetére sűrű homály borul, de az adott terület kerámiapárának továbbélése — ha csökkent méretekben is — föltételezhető. Erre a továbbélésre mutat például az a Békásmegyeren föltárt edényegő, melynek működését az avar birodalom bukása utáni időktől (803) a X. század közepe tájáig határozhatjuk meg. A régészeti adatok tehát arra mutatnak, hogy a 896-os honfoglalás

már egy ősi hagyományokkal bíró kerámiapárt talál Ó-Pesten, azaz a mai Óbudán.

Az óbudai terület középkori kerámiapárát illetően már nehezebb helyzetben vagyunk. Salamon Ferenc erről a következőket mondja: „...a mohácsi vész előtt kevésbé vagy egyáltalán nem használták fel a budai és a pesti határban felhalmozott kitűnő téglanyagot. Legalábbis igen sokáig nem volt szokás Budán a tégláégetés.”

Igaz ugyan, hogy Óbuda középkori téglavetőinek még nincsenek régészeti bizonyítékai, ám a téglák középkorban sem volt olyan értékes építőanyag, hogy azt érdemes lett volna nagyobb mennyiségben messze földről Budára szállítani. Egy azonban bizonyos. Bárhogyan fordul is a történelem kereke, az embernek — legyen az hódító vagy legyőzött — edényre és építőanyagra mindig szüksége van! Óbuda bizonyára ennek köszönheti azt, hogy kerámiapára — átélve minden történelmi vihart és megpróbáltatást — napjainkig fennmaradt.

A fölvázoltakkal természetesen nem azt akarjuk kétségbe vonni ez bizonygatni, hogy e kérdéses városrész soha nem volt Óbuda, de *elgondolkodtató, hogy e településnek hajdan egy német és két „magyar” neve volt.*

Vértessy György